

גרינדזיקע לענדער אָרטיקלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורסן קולטור נייעס ידיעות נייע ביכער יידישע לימודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
מינאַרן און קורסן קולטור נייעס ידיעות נייע ביכער יידישע לימודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדער אָרטיקלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
ע ביכער יידישע לימודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדער אָרטיקלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורסן קולטור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
דיקע לענדער אָרטיקלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורסן קולטור נייעס ידיעות נייע ביכער יידישע לימודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
מינאַרן און קורסן קולטור נייעס ידיעות נייע ביכער יידישע לימודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדער אָרטיקלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
ע ביכער יידישע לימודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדער אָרטיקלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורסן קולטור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
דיקע לענדער אָרטיקלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורסן קולטור נייעס ידיעות נייע ביכער יידישע לימודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
מינאַרן און קורסן קולטור נייעס ידיעות נייע ביכער יידישע לימודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדער אָרטיקלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס

JIDDISTIK MITTEILUNGEN

JIDDISTIK IN DEUTSCHSPRACHIGEN LÄNDERN

מודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
קלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
טור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
מודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
קלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
טור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
מודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
קלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
טור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
מודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
קלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
טור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
מודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
קלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
טור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
מודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
קלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
טור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
מודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
קלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
טור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
מודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
קלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
טור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש

Elisabeth Singer-Brehm:
Das Prager *Maisebuch* von 1665

Simon Neuberger:
דער מעדיצינישער כתב־יד פֿון מעסטערע 1474

In memoriam
Walter Röhl
Fire Bramson
Dorothea Greve, Dörte Friedrichs, Sabine Boehlich
Hubert Witt

Nachrichten

Buchanzeigen

Lehrveranstaltungen an Hochschulen

Andere Lehrveranstaltungen

Neuerscheinungen

Nr. 55/56

April/November 2016

לימודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע
קלען רעצענזיעס סעמינאַרן און קורס
טור נייעס ידיעות נייע ביכער יידיש
מודים אין דייטש-רעדנדיקע לענדע

דער מעדיצינישער כתב־יד פֿון מעסטערע 1474¹

דאָס יאָר 1474 איז אַ וויכטיקע דאַטע אין שײַכות מיט דער מעדיצינישער ליטעראַטור אויף ייִדיש. ס'איז נישט די דאַטע פֿונעם ערשטן מעדיצינישן טעקסט אויף ייִדיש - אַלע געדענקען מסתּמא אַ כתב־יד וואָס איז אַ געוויסע צײַט געווען "דער עלטסטער דאַטירטער כתב־יד אויף ייִדיש"² און וואָס האָט צו טאָן מיט הקוה, מיט לאָזן צו דער אָדער (אָדער "בלוטלאָזונג") הייסט עס. דער אַ פֿראַגמענט וואָס מע האָט געפֿונען אין קעלן שטאַמט אַזש פֿון 14טן י"ה, ער איז כּמעט מיט 100 יאָר עלטער פֿון דעם מאָנסקריפט וואָס איך רעד אַרום איצט.

שפּעטערדיקע מאָנסקריפטן און געדרוקטע מעדיצינישע ביכער אויף מערב־ייִדיש ביזן 18טן י"ה און ביז דעם באַרימטן בוך פֿון משה מאַרקווע, וואָס האָט זיך געדרוקט 1790 אין פֿאַריצק, פֿרוו איך ניט אויסרעכענען, כאָטש יעדער ווערק פֿאַר זיך איז אינטערעסאַנט, און ווער רעדט נאָך: אַ פֿאַרגלייך פֿון אַלע פֿאַרשיידענע פֿאַראַנענע ווערק און זייערע אויסגאַבעס, וואָס צו זאַמען זענען זיי דער קאָנטעקסט, דער אַרום אין וועלכן צו באַטראַכטן יעדער באַזונדערן איינס. דאָס איז אַבער אַ טעמע פֿאַר אַ ביבליאָגראַפֿישער אַרבעט וואָס וואָלט געפֿאַדערט צו פֿיל צײַט און - ווער ווייסט - אפֿשר נישט אַרויסגערופֿן קיין גוואַלדיקן אינטערעס. אַנדערש וועט זיכער זײַן ווען איך קאָנצענטריר זיך שוין אויף איין טעקסט!

אין פֿאַרגלייך מיט דעם איינציקן בלאַט פֿון קעלן, וואָס איז נאָך דערצו פֿראַגעמאָנטאַריש, איז דער אַ מאָנסקריפט פֿון מעסטערע (אַ מאָל לעבן ווענעציע, הייַנט אַ טייל פֿון דער שטאַט) אַן אַ שיעור גרעסער און, לויט זײַן אינהאַלט, אינטערעסאַנט אויף גאָר אַן אַנדערן אופֿן. עס איז אַ ברייטפֿאַרנעמיקע זאַמלונג פֿון מעדיצינישע (און לאַמיך זאָגן פֿאַראַמעדיצינישע) רעצעפטן וואָס אינעם הייַנטיקן צושטאַנד נעמט זי אַרום 154 בלעטער - כאָטש מיר וועלן זען אַז עס פֿעלט נישט ווינציק פֿון דעם אַריגינאַל - און לויט די נומערן פֿון די רעצעפטן זענען אַ מאָל געווען 1248 רעצעפטן; לויט די באַשרײַבונגען, שטאַמען זיי אַלע פֿון איין האַנט, ד"ה אַז איך רעכנן ניט אַרײַן 11 צוגאַב־נומערן וואָס זענען זיכער שפּעטער צוגעקומען. די אַ נומערן זענען אַבער עלטער ווי דער פֿאַרלוסט פֿון עטלעכע בלעטער, אַזוי אַז די צאָל רעצעפטן וואָס מע קען פֿאַקטיש ליינען איז אַ קלענערע, כאָטש מיר ווייסן לערך וועגן וואָס עס איז געגאַנגען אין יעדער נומער אַ דאַנק אַ רשימה פֿון רעצעפטן וואָס איז יאָ פֿולשטענדיק... ביז צו דעם מאַמענט ווען מע האָט געמאַכט די רשימה, דהיינו ביז רעצעפט נומער 968... דאָס העלפֿט טאַקע צ"ב צוליב דעם, וואָס דער אָנהייב פֿון כתב־יד איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן, אַזוי אַז פֿון די ערשטע 260 רעצעפטן ווייסן מיר בלויז דאָס וואָס די רשימה זאָגט אויס.

מע טאָר דאָס אַבער ניט אַוועקמאַכן מיט דער האַנט: געוויסע גרופּעס לאָזן זיך דערקענען אויפֿן סמך פֿון די אַ טיטלען, דהיינו די פֿאַלגנדיקע דריי (פֿאַרלוירענע) "טראַקטאַטן": 1) אַ סעריע אָנווייזונגען וועגן

1 דער טעקסט איז אַדאַפּטירט פֿון רעפֿעראַט מיטן זעלביקן טיטל, געהאַלטן אויפֿן XVIIטן סימפּאָזיום פֿאַר ייִדישע שטודיעס אין דײַטשלאַנד" (דעם 27סטן אויגוסט 2014 אין דיסלדאָרף).

2 Salomo Birnbaum: Das älteste datierte Schriftstück in jiddischer Sprache. In: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 56 (1932) [22-11 '11].

דיאגנאז לויט באַטראַכטן די השתנה (Harnbeschau, 1743-61) ווייזט אויף די פאַרשיידענע מעגלעכע אַספעקטן אין דעם זעלביקן סדר וואָס אין באַקאַנטע דייטשישע טעקסטן פֿון דעם מין (זינט דעם Bar-tholomäus; 2) אַ סעריע קרייטעכצער, וואָס אויך אין זייער פֿאַל וועט אפשר דער סדר פֿון די פֿלאַנצן־נעמען דערמעגלעכן צו דערקענען פֿאַראַלעלן (vun den kröutern 1762-160; 3) אַ סעריע מיטלען וואָס הייסן "וואַסערן", מסתמא אַ קרוב פֿון דעם Buch von den gebrannten wassern, כאַטש דער סדר שטימט ניט מיט די ביישפּילן וואָס זענען מיר דערווייל באַקאַנט.

די צאָל רעצעפטן ווערט אויך אַ ביסל פֿאַרקלענערט דורך דעם, וואָס עטלעכע פֿון זיי חוזרן זיך איבער צוויי און אַפילו דריי אָדער פֿיר מאָל, מסתמא אַ סימן אַז דעם כתב־יד האָט מען געשריבן במשך פֿון אַ רעלאַטיוו לאַנגן פּעריאָד. עס טרעפֿט אויך פֿאַרקערט, אַז עטלעכע מיטלען ווערן באַשריבן אונטער דעם זעלביקן רעצעפט־נומער. צוליב דעם קען איך אײַך ניט זאָגן גענוי וויפֿל רעצעפטן עס זענען פֿאַקטיש פֿאַראַן אין דעם כתב־יד אַזוי ווי ער געפֿינט זיך איצט אין שטוטגאַרט.³

לאַמײַך אָבער קלאַר מאַכן אַז כאַטש איך מײַן אַז דער־אַ טעקסט פֿאַרדינט אַ פּרטימדיקערע אויספֿאַרשונג ווי דאָס וואָס מע האָט ביז אַהער געטאָן - און אַוודאי ווי דאָס וואָס איך קען אײַך ווייזן היינט - איז ער ווייט ניט אומבאַקאַנט. מיר פֿאַרמאָגן גאַנצע פֿיר באַשרייבונגען פֿון דעם מאַנוסקריפט.

* מיט דער ערשטער האָט אונדז מוכה געווען בערנשטיין אין אַן אַרטיקל וואָס איז אַרויס דאָס ערשטע מאָל אין דער בוענאָס־אײַרעסער צײַטשריפֿט "דווקא" - און וואָס ער האָט אויך איבערגעדרוקט מיט אויסבעסערונגען צ"ב אין זײַן בוך: "ניט דערברענטע שײַטן".⁴ בערנשטיין איז אַרומגעפֿאַרן איבער דײַטשלאַנד אָפּזוכנדיק שיימעס אין פֿאַרשיידענע אַרכיוון און בײַ בליאַטעקן און ער האָט אין שטוטגאַרט געפֿונען גאַנצע צוויי מעדיצינישע מאַנוסקריפטן (דער צווייטער שטאַמט פֿון 1508 (!)), וואָס ביידע זענען זיי געשריבן געוואָרן אין צפֿון־איטאַליע, ביידע זענען זיי אַריבערגעגאַנגען צו דער זעלביקער מאַנאָכישער ביבליאָטעק אין ווינגאַרטן, און ביידע זענען ביז דעמלט ניט געווען באַווסט.

ער האָט איבערגעשריבן און פֿאַרעפֿנטלעכט אַ ריי רעצעפטן וואָס ער האָט אײַנגעסדרט לויט פֿאַרשיידענע טעמעס, כאַראַקטעריסטישע פֿאַר דער עלטערער פֿאַלקס־מעדיצין (למשל רע־צעפטן וואָס ניצן פּסוקים, שיימעס, פֿאַרשיידענע טיילן פֿון בעלי־חיים ווי אויך אַנדערע מיט־לען; ער האָט אַנגעוויזן אויף אַ פֿאַר בולט קריסטלעכע עלעמענטן אַא"וו) און ער האָט באַשריבן די גאַנצע זאַך. ער האָט צ"ב לגבי אונדזער פֿ"י געזען אַ ביבליאָטעקאַרישע נומערירונג פֿון די בלעטער וואָס גייט אויף צוריק, לויט דעם קריסטלעכען שטייגער, הייסט עס, ער האָט געפֿונען דעם קאַלאָפֿאַן וואָס שטייט אויף 68 (לויט דער היינטיקער, ייִדישעלעכער נומעראַציע וואָס איז דעמלט ניט געווען) נאָך רעצעפט 786, אַז "דאָס האָב איך געשריבן פֿאַר ר' זעליקמאַן גורבערק פֿון אַ ביכל (פֿאַר זײַן ווייב פֿריידן בת ראובן)" [די ווערטער וועגן דער פֿרוי קען מען אָבער צום באַדויערן ניט זיכער לייענען] און אַז "פֿאַרענדיקט האָב איך אין מעסטערע ר"ח אָדר

3 Stuttgart H.B. XI 17.

4 מרדכי וואַלף בערנשטיין: צוויי רעצעפטן־כתב־ידן אין אַלט־ייִדיש פֿון די יאָרן 1474 און 1509. אין: דווקא 4 (1953), 330-361 - און אין: ניט דערברענטע שײַטן (= אַרגענטינער יוואַ־ביבליאָטעק 17), בוענאָס־אײַרעס 1956, 183-221 (nybc206389).

רל"ד (1474) - א פאָר צוגאַב־דעטאַלן דערצייל איך אייך ניט, ווייל מיר דאַרפֿן איצט ניט דעם געווינען אַרעס.

* אַ צווייטע באַשרייבונג איז פֿאַרעפֿנטלעכט אין «Striedl/Róth»⁵, אַ קאַטאַלאַג פֿון העברעיִשע מאָנוסקריפטן אין דײַטשישע ביבליאָטעקן - און איך האָב מורא אַז דאָס איז די בעסטע באַשרייבונג וואָס מיר פֿאַרמאָגן דערווייל. די שפּעטערדיקע זענען איינע אינעם קאַטאַלאַג "ידיש אין איטאַליע"⁶, וואָס איז גאַנץ גוט אָבער אַ ביסל קירצער, מסתמא האָבן די מחברטעס מורא געהאַט צו לאַנגווייליקן די ליינערס פֿון זייער קאַטאַלאַג, אָדער זיי האָבן געדאַרפֿט דאָס אָרט פֿאַר באַשרייבונגען פֿון אַנדערע אוצרות פֿון איטאַליע... און עס בלייבט נאָך די באַשרייבונג וואָס דזשעראָלד פֿרייסק גיט ווי אַן אַרײַנפֿיר צו זײַן אָפּקלייב פֿון דעם כתב־יד⁷ - וואָס איז אין דער אמתן אַן אָפּקלייב פֿון געוויסע רעצעפטן פֿון די וואָס בערושטיין האָט בשעתו געהאַט אויס־געקליבן, נאָר וואָס דען, אײַנגעסדרט שוין ניט לויט טעמעס און קוראַציע־מעטאָדן, נאָר צוריק לויט די בלעטער פֿון כתב־יד - און דורכקאַנטראָלירט צו דערנענטערן זיך צו דעם אויסלייג פֿון אַריגינאַל. די באַשרייבונג איז אָבער אַזוי, אַז די תּוכן־רשימה, צ"ב, שטייט בײַ אים אויף די בלעטער וואָס נומערירט אויף קריסטלעך, בשעת צו די רעצעפטן שרייבט ער צו די נומערן וואָס אין דער פֿאַרקערטער ריכטונג... קורץ פֿון דער זאַך, ס'איז נאָך אַלץ שווער זיך פֿאַרצושטעלן דעם כתב־יד. וועל איך פֿרווון צו צייכענען אַ פֿלאַן פֿון דעם גאַנצן כתב־יד, וואָס זאָל ווייזן וואָס און וווּ. ווייל ס'איז אַ מאַפע וואָס גייט אויף אײַן זײַטל, מוז איך אויסלאָזן זייער אַ סך אינפֿאַרמאַציעס, צ"ב אַלץ וואָס איז ניט מיט ייִדישע אותיות: די שוצבלעטער בײַם אָנהייב און בײַם סוף, די לאַטיינישע קאַמענטאַרן וואָס שטאַמען מסתמא פֿון די מאַנאַכן פֿון ווינגאַרטן און אַפֿילו טייל צוגעגעבענע ווערטער און ציפֿערן מיט ייִדישע אותיות וואָס דאָ און דאָרטן. איך גיב אויך ניט דאָס אָרט פֿון יעדער נומערירטן רעצעפט. איך האָף אָבער אַז אַזוי אַרום קען מען קריגן אַ גוטן איבערבליק פֿון דעם וואָס מיר האָבן.

ווי געזאָגט, פֿעלן אין אָנהייב 260 נומערן - עס איז איבעריק צו פֿרווון טרעפֿן וויפֿל בלעטער זענען דאָרט פֿאַרלוירן געוואָרן, איך הייב אָן פֿונעם בלאַט מיטן נומער 14. ווי געזאָגט איז דאָס אַ נייע נומעראַציע וואָס זאָגט ניט עדות וועגן וויפֿל עס איז פֿאַרלוירן געגאַנגען, נאָר וועגן וואָס ס'איז דאָ אין דעם איצטיקן באַנד: 13 בלעטער וואָס זענען צוגעקומען בײַם אײַנבינדער און וואָס האָבן אין תּוך נישט צו טאָן מיט דעם איטאַליענישן כתב־יד. נאָך די ערשטע צוויי אַריגינעלע בלעטער וואָס מיר פֿאַרמאָגן יאָ איז דאָ אַ בלוז וואָס מע דערקענט גרינג דורך די פֿעלנדיקע נומערן (וואָס שטייען יאָ מיט אַ טיטל אין דעם תּוך). לויט דעם טייל וואָס מיר פֿאַרמאָגן קען מען רעכענען אַ דורכשניט פֿון 10 רעצעפטן אויף אײַן בלאַט, דאָס הייסט אַז וווּ 30 נומערן זענען פֿאַרפֿאַלן געוואָרן פֿעלן אַן ערך 3 בלעטער. אין גאַנצן זיכער קען מען ניט זײַן ווייל געוויסע רעצעפטן קענען אַ מאָל זײַן אַ סך לענגער ווי אַנדערע. דער דריטער בלוז איז נאָך גרינגער פֿעסטצושטעלן, ווייל נ"ר 391 וואָלט געדאַרפֿט זיך ענדיקן אויף דעם קומענדיקן בלאַט און מע

5 Hebräische Handschriften ; Teil 2. / hrsg. von Hans Striedl unter Mitarbeit von Lothar Tetzner. Beschrieben von Ernst Róth. Stuttgart 1965 (605 נ"ר).

6 = Yiddish in Italia. Yiddish manuscripts and printed books from the 15th to the 17th century (אַרויסגעגעבן פֿון חוה טורניאַסקי און עריקאַ טים), Milano 2003 (71 נ"ר).

7 Jerold C. Frakes: Early Yiddish Texts (עלטערע ייִדישע טעקסטן), 1100 – 1750. Oxford 2008 (דאָ, נ"ר 19, 72-77).

געפֿינט דאָרט גאָר דעם סוף פֿון אַן אַנדער רעצעפט. וועט עמעצער אפֿשר פֿרעגן, צי וואָלט מען געוואָסט אַז ס'איז אַן אַנדער רעצעפט, אויב מע וואָלט ניט געהאַט די נומערן? איז דער ענטפֿער: יאָ, מע וואָלט זיך כאַטש געקענט משער זיין, ווייל כאַטש ביידע רעצעפטן האָבן צו טאָן מיט פֿראַבלעמען אין שייכות מיט די אויערן, קלעפט זיך ניט דער סינטאַקס אין דעם אָרט...

אַ סקיצע פֿונעם פֿ״י:

וועגן די פֿאַרלירענע גר״ר 1-260, פֿ״גל אויבן.

fol. 14 ^r – 15 ^v	גר״ר 278-261
	עס פֿעלן 30 גר״ר (279-308) [3 בל״ל ?]
fol. 16 ^r – 18 ^v	גר״ר 340-309
	עס פֿעלן 11 גר״ר (341-351) [1 בל״ ?]
fol. 19 ^r – 22 ^v	391-352 אָ
	עס פֿעלן ≈ 8 גר״ר (391-399 אָ) [1 בל״]
fol. 23 ^r – 34 ^r	גר״ר 495-399
fol. 34 ^v – 36 ^v	צוגאַבן און גר״ר 968-961 (34 ^v -35 ^r), פֿ״גל גאָך 92 ^r , נ״ר 960
fol. 37 ^r – 37 ^v	גר״ר 502-496 אָ
	עס פֿעלן ≈ 6 גר״ר (502-507)
fol. 38 ^r – 45 ^v	גר״ר 573-508 אָ [fol. 44 נ״ר 563 אויסגעשניטן אין איינעם מיט 562 און 567 אָ] עס פֿעלן ≈ 9 גר״ר (573-582) [fol. 1]
fol. 46 ^r – 68 ^r fol. 68 ^v	גר״ר 786-583 + קאַלאַפֿאַן [און שפּעטערדיקע פֿאַראַדישע צוגאַבן] שפּעטערדיקע ניט־נומערירטע פֿערד־מעדיצינישע צוגאַבן
fol. 69 ^r – 82 ^r	גר״ר 877-787
	שפּעטערדיקע ניט־נומערירטע פֿאַראַדישע צוגאַבן fol. 82 ^v
fol. 83 ^r – 92 ^r	גר״ר 960-878 [שפּעטערדיקער צוגאַב 91 ^r און 91 ^v אויבן]
	די פֿערד־מעדיצינישע גר״ר 968-961 שטייען fol. 34 ^v -35 ^r [דערנאָכדעם, פֿון אַ שפּעטערדי־קער האַנט, אַ רשימה פֿערדרעצעפטן מיט שייכיקע צוגאַבן ביז 36 ^v]
fol. 92 ^v	ליידיק
fol. 93 ^r – 126 ^v	אינדעקס צו די גר״ר 1-968 [126 ^v איין שפּעטערדיקע גאָטיץ]
fol. 127 ^r – 150 ^v	969 - 1248 [צוגאַב אויף 128 ^v]
fol. 150 ^v – 151 ^v	שפּעטערדיקע צוגאַבן גר״ר 1249* - 1259*
fol. 152 ^r – 154 ^v	ניט־נומערירטע צוגאַבן [בל״ 152, אייבערשט דריטל אָפּגעשניטן] fol. 152 ^r – 154 ^v
	אין גאַנצן בלייבן גר״ר (צוויי מאָל "נ״ר 558"), דערפֿון 11 גר״ר (1249* פֿפֿ) פֿון אַ שפּעטערדיקער האַנט.

איבערגעחורטע רעצעפטן [786=^A=787 968=^B=969]:

323=^A=873, 354=615=^A=903, 477=^A=848, 482=707, 486=^A=871,
494=587=638=^A=953, 496=^A=810, 518=752b, 521=571b, 528=550=^A=973,
561=605, 569b=730=^A=994, 591=^A=789=^B=1004, 593=^A=837, 596=^A=791,
599=^A=(819)=887, 601=^A=1198, 608=^A=838=^B=1074, 612=^A=1193, 645=^A=934,
651=^A=991, 659=702b=^A=1023, 687=748b=^A=(1097), 693=^A=795,
696=^A=1202, 718=^A=931, 744=780a, 747=^A=983, 758=^A=1078, 797=^B=1076,
820a=832, 843=^B=1201, 884=950, 1050=1082, 1080=1196, 1189=1243.

ווי מע קען דאָ זען, איז דער כתב־יד אין אַ קלאַרן, מסתמא דעם אַריגינעלן סדר, ניט צעמישט – אַחוץ די נומערן 968-961 וואָס האָבן צו טאָן מיט פֿערד־מעדיצין און וואָס מע האָט ווייזט אויס שפעטער צוגעגעבן אויף אַ ליידיק אָרט (בלאָט 34-35), ווען דער כתב־יד איז געקומען צו אַן ערשטער פֿלומרשט פֿולשטענדיקער פֿאַרעם. דעמלט האָט מען אויך צוגעגעבן אַ פֿולע רשימה פֿון תוכן ביז אַהין, און די רשימה פֿאַרנעמט גאַנצע 34 בלעטער (68 זייטן). מע זעט אויך אַז דער קאָלאָפֿאַן איז געווען פֿאַרשריבן פֿריער פֿאַר דעם. פֿון דעם זעט מען כאַטש אויך אַז אַפֿילו אַרויסלאָזנדיק אַ סך פֿון דעם וואָס שפּיגלט נישט אָפּ די ערשטע פֿאַזע פֿון דער געשיכטע פֿון כתב־יד, איז די סטרוקטור פֿון בוך ניט געווען גאַנץ גרינג צו דערקלערן.

צווישן די שפעטערע אַוואַנטורעס, וואָס ווייזן אָדער אַז ס'איז פֿריער געהאַט געבליבן אַ ביסל פֿריי אָרט אָדער וואָס פֿירן דערצו אַז אַ טייל פֿון טעקסט איז פֿאַרלוירן, איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן אַז אויף בל. 44 האָט מען נ"ר 563 אויסגעשוּיטן אַזוי, אַז פֿון דער צווייטער זייט פֿעלט אַ גרויס שטיקל פֿון אַן אָדער רעצעפט. זיכער האָט מען אָבער געמיינט נ"ר 563, ווייל ס'איז דאָס איינציקע וואָס פֿעלט אין גאַנצן און ווייל דער טיטל וואָס מיר קענען לייענען אין דעם תוכן (דאָ בל' 111 ב) זאָגט, אַז דאָס העלפֿט "זא דו אובר ועלט גישט אונ' זיכשט איין גולן".⁸ מען קען פֿאַרשטיין פֿאַר וואָס אַ מענטש האָט דווקא דאָס אויסגעשוּיטן און מיטגענומען אין וועג, ניט וועלנדיק שלעפּן דאָס גאַנצע בוך. צי עס האָט געהאַלפֿן צי נישט, ער האָט דאָס צעטל ווייזט אויס ניט אומגעקערט אין בוך.

אינטערעסאַנט איז אויך, אַז צוויי רעצעפטן זענען פֿאַרשוואַרצט געוואָרן, מסתמא ווי אַ מין צענוזור. איך בין אין דעם חושד די מאַגאַכן, ווייל אין דעם ערשטן פֿאַל, נ"ר 951, זע איך אַז עס דערקלערט "וויילטו איין ורויאי צו איינר יונק ורויאיאן מאכן"⁹ – קען מען זיך פֿאַרשטעלן אַז עס האָט די פֿרומע קריסטן ניט געשמעקט מע זאָל פֿאַרשפּרייטן מיטלען אַזוינס צו טאָן. אין דעם צווייטן פֿאַל, נ"ר 1044 קען איך גאַרניט זאָגן, ווייל איך דערקען קוים אַ וואָרט דורך דעם שוואַרצן פֿלעק. עס זעט אויס אַז דאָס לעצטע וואָרט איז דער גאַמען פֿון מלאך אוריאל, אַזוי אַז עס איז מסתמא געווען אַ רעצעפט מיט אַ פּישוף, אָבער אָנדערע ביישפּילן דערפֿון זענען פֿאַראַן און קיינער האָט זיי ניט אָפּגעמעקט... און צום באַדויערן, איז נ"ר 1044 שוין גאַך דעם טייל וואָס מיר האָבן פֿון אים אַ פּרטימדיקן תוכן... קען איך דערווייל גאַרנישט פֿעסטשטעלן וועגן דעם!

8 = "אַז דו גייסט איבער פֿעלד [ד"ה אויף אַ רייזע] און דו ועסט אַ גולן".

9 = ווילסטו מאַכן פֿון אַ פּרוי אַ בתולה".

די באשרייבונג פון דעם באשטאנד ווייזט צוויי בולטע צעזורן אין דעם מאטעריאל - לאַמיר זיי אַנרופֿן A און B - (A געפֿינט זיך צווישן $786=^A=787$ מיט דעם קאַלאַפֿאַן, B איז צווישן $968=^B=969$ מיט דעם תוכן אָדער "אינדעקס"). זי ווייזט אויך, אַז אַראַפֿרעכענענדיק די 260 נומערן וואָס פֿעלן ביים אָהייב און די בלוין אין אַנדערע ערטער וווּ מאַטעריאַל איז פֿאַרלוירן געגאַנגען, פֿאַרבלייבן פֿון דער ערשטער האַנט קנאַפע 850 רעצעפטן. אַגבֿ: דיִאַ מאַטעריעלע פֿאַרלוסטן זענען ייִגער פֿון דעם אינדעקס, עס קען אָבער געמאַלט זײַן אַז די נומעראַציע האָט מען ערשט געמאַכט ביים שרײַבן דעם תוכן; אין דעם פֿאַל איז ניט אין גאַנצן אויסגעשלאָסן אַז דער סדר פֿון די בלעטער איז געשטערט געוואָרן נאָך פֿאַר דעם. איך האָב ניט געפֿונען קיין סימן דערפֿון, איך וויל אָבער די מעגלעכקייט כאַטש דערמאָנען.

מע קען אָבער ניצן די פֿריער דערמאָנטע איבערזחונגען פֿדי צו אַנטדעקן נאָך ווייטערדיקע צעזורן. לאַמיר דאָס בעסער דערקלערן: דאָס בוך איז זייער גרויס, די שפּעטערדיקע געדרוקטע ביכער פֿאַרמאַגן ווייט ניט קיין 850 רעצעפטן (פֿון 1250 איז אַפּגערעדט). איז דורכױס מעגלעך אַז דיִאַ מעסטער זאַמלונג האָט מען אַפּקאַפּירט פֿון עטלעכע ביכער (מאַנסקריפּטן הייסט עס) וואָס מע האָט נאָך אַנאָד איבערגעשריבן. דורך דעם האָט זיך געקענט מאַכן אַז אַ רעצעפט וואָס איז פֿאַרגעקומען אין צוויי אָדער מער קלענערע זאַמלונגען האָט מען איבערגעשריבן אין פֿאַרשיידענע ערטער פֿון אונדזער גרויסער זאַמלונג. אַן אַנאַליז פֿונעם ווערטער־אוצר קען שטיצן דעם פֿרונו צו איזאָלירן גרופּעס רעצעפטן וואָס האָבן געקענט זײַן צוזאַמען אין איינעם פֿון דיִאַ פֿריערדיקע (פֿאַרלוירענע) מקורים־ביכעלעך, וואָס שטאַמען מסתּמא פֿון פֿאַר־שיידענע מחברים און האָבן אַן אַנדערשדיקע געשיכטע.

ס'איז נישטאָ גענוג קיין אָרט דאָ צו ווייזן דעם גאַנצן גאַנג פֿון אַנאַליז, וועל איך זיך באַנוגענען מיט אַ באַשרייבונג פֿון ערשטע רעזולטאַטן וואָס איך וועל אילוסטרירן מיט אַ פֿאַר בייִשפּילן. לויט מיר קען מען אויף דעם אופֿן דערקענען אויף זיכער דריי גבולן אָדער סעקטאָרן אינעם טעקסט, וואָס זיי זענען שפּראַכיק - און דאָס הייסט אויך מיט זייער פֿריערדיקן גורל - אַנדערש איינער פֿונעם צווייטן: די ערשטע צוויי - פֿאַר דער ערשטער גרויסער צעזור וואָס מיר האָבן דעפּינירט. מע קען ניט (אָדער נאָך ניט) אָנגעבן קיין שאַרפֿע גרענעצן, פֿאַרשטייט זיך, ווייל דער באַווייז איז אַפּהענגיק פֿון אַ פֿאַר ספּעציפּישע ווערטער וואָס מוזן זיך נישט דווקא ווייזן אין יעדער רעצעפט - און קיין סך סימנים קען מען פֿון אַזאַ סטערעאָטיפּישן סאַרט טעקסט ניט דערוואַרטן.

דער ערשטער טייל (1) פֿאַרמאַגט די נומערן 472-262

דער צווייטער טייל (2): גר"ר 508-608

דער דריטער טייל (3): גר"ר 807-926

אַ פֿערטן טייל (4) האָב איך געפרווט דעפּינירן אַרום די נומערן 1189-1080 אָבער דאָ האָב איך ניט געפֿונען גענוג בולטע סימנים, איך זאָל אַנדערע - אָדער זיך אַליין - קענען איבער־ציגן אַז סע שטימט... אַגבֿ די נעמען פֿון פֿלאַנצן, וואָס זענען אַ וויכטיקער און פֿראַבלעמאַטישער טייל פֿון דער לעקסיק אין אַלע מעדיצינישע ביכער אויף מערבֿ־ייִדיש, האָב איך נאָך ניט געניצט (ביי דעם פֿרונו), צוליב דעם אַז עס איז זייער שווער צו באַשטימען אויב פֿאַרשיידענע נעמען פֿון פֿלאַנצן באַצייכענען טאַקע די זעלביקע פֿלאַנצן. די עלטערע נעמען פֿון פֿלאַנצן זענען

אַפֿט מאָל פֿילטייטשיק; אַזאַ קריטעריע וואָלט דערפֿאַר געווען זייער שווער אָנצווענדן. דאָס מיינט ניט אַז די (פֿאַלקס-) באַטאַנישע טערמינאָלאָגיע ווייזט ניט אייגענע באַזונדערקייטן, נאָר אַז מע דאַרף דאָס אויספֿאַרשן אין אַ שפּעטערדיקן שטאַפּל, צו וועלכן איך בין נאָך ניט דערגאַנגען.

כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן ערשטן טייל זענען די פֿאַלגנדיקע ווערטער: "טימפּרי־רין" [טעמפּע־רירן] ד"ה "אויסמישן", "מיגשטרוואַ" [מענסטרואַציע], "זיכטג" [קראַנקייט] (מה"ד: siechtac), "גשווער" [געשווילעכץ], "ערצוייאַ" [רפּואַה], קאַניגורטע פֿאַרמעס פֿון "גשוועלן" [געשוואַלן ווערן], דער סובסטאַנטיוו "גזוכט" [קראַנקייט], פֿאַרבינדונגען מיט דער העברעיִשער פּרעפּאָזיציע "ל־" און אַ נטיה צו ניצן פֿאַרבינדונגען מיט "דא־ / דר־" [דער־].

כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן צווייטן טייל זענען צוויי ווערטער אין שייכות מיט סעקסועלע ענינים, דהיינו דער סובסטאַנטיוו "גיזעלן" (פֿאַר דעם מעלעכען אַבר) און דער שייכדיקער ווערב "טרעמפּילן", דערצו נאָך ווערט דער סוף פֿון אַ רעצעפט אַפֿט מאָל אונטערגעשטראַכן מיטן וואָרט "טובֿ".

כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן דריטן טייל איז דאָס ניצן שטאַטס "געזעלן" אַ לשון־קודשדיקן סינאָגים "גיד" אָדער "אַבר" און אויך דאָ און דאָרטן אַנדערע העברעיִשע ווערטער וואָס מע געפֿינט ניט ערגעץ אַנדערש אין בוך: "יין", "מים", "פעמים", אויך דאָס ניצן העברעיִשע צאָלן (אַן איינציקן אות מיט אַ פֿאַרקירצ־צייכן, אַ מין אַפּאַסטראַף; און פֿאַר אַ סוף־וואָרט גישט "טובֿ", גישט "עס העלפט", נאָר; "בדוק". אויך טיפּיש איז דאָ "זעלוויג" מיט /וו/.

איך וויל ניט פֿאַרשווייגן, אַז אַפֿילו אין די אַזוי דעפֿינירטע אונטערגרופּעס געפֿינען זיך אַ מאָל אויך איבערחזרונגען וואָס מע וואָלט געדאַרפֿט דערקלערן אויף אַן אַנדערן אָפּן. אין טייל 2 איז דאָס 528 = 550 און 605 = 561, און אויב מע וויל פֿאַרלענגערן טייל 2 אַזש ביז 704 (ווען צום לעצטן מאָל קומט פֿאַר "טובֿ" ביים סוף), דעמאָלט אויך 587 = 638. [אין טייל 3 : 832 = a820].

ווי באַלד דער ערשטער טייל איז רעלאַטיוו גרינג צו דערקענען, ווייל דער־אַ טייל זעט אויס צו ניצן אַ מער טעכנישן וואַקאַבולאַר מיט ספּעציאַליזירטע מעדיצינישע טערמינען וואָס מע טרעפֿט זיי שפּעטער מער גישט אָן – און דער עיקר ווייל עס זענען גישט אַזוי פֿיל קלאַרע איבערחזרונגען צווישן ביידע ערשטע גרופּעס, לייג איך אַיך פֿאַר צו פֿאַרגלייכן ענלעכע רעצעפטן גענומענע פֿון 2טן און 3טן טייל, אַזוי וועט איר זען דעם דערמאָנטן סעקסועלן וואַקאַבולאַר אין קאָנטעקסט. דער ערשטער פֿאַל איז גאַנץ פּשוט (593 = 837)

– 593 –

איינר וויאָן דער ניט זאנפֿט טוט ווען דער מאַן ביי איר ליגט. זא זול ער נעמן וענכיל וואורציל אונ' זול די ווייכן אין וויין ביז זי ווייך ווירט אונ' זול דען גזילן מיט וועשן אונ' זול טרעמפּילן וד"ל.¹⁰

10 אַ פֿרוי וואָס איר איז "ניט זאנפֿט" ווען איר מאַן "ליגט ביי איר" – טאָ לאַז ער נעמען קראַפּוואַרצל, איינווייקן אין וויין ביז ער ווערט ווייך, דערמיט וואָשן דעם "געזעלן" און "טרעמפּילען" וד"ל!

— 837 —

איין אהבה

ווען זיין ווייפא ור שמעהט אונ' דש ביי ליגן איר גיט זנפט טוט דער נעם וינכיל וואורץ אונ' ליג די אין איין וויין אונ' לוש זי דא איגן ליגן ביז דש זי קווילט אונ' וועש דא מיט זייגן גיד ווען ער ביי זיינס ווייבא וויל ליגן זא ווירט זי אין הולט הון.¹¹

אגב דער באַטייט פֿון "טרעמפלען", וואָס די פֿאַראַלעלע טעקסטן לאָזן אַזוי בולט אַרויסטרעטן איז, ווייזט אויס, אין די דייטשישע ווערטערביכער גישט בנימצא...

דער צווייטער פֿאַל איז אַ דריי־פֿאַכיקער רעצעפט (608 = 838 = 1074), דער דריטער וואַריאַנט איז דערווייל גיט אין קיין דעפֿינירטער גרופע (ער שטייט נאָך דער צווייטער צעזור). דאָ ווערט באַהאַנדלט אַן ענלעכע פֿראַגע ווי בײַם פֿריערדיקן:

— 608 —

דען זיין ווייפא וויינט הוט. דער נעם זיינש שכבת זרע אונ' איין וואלפֿש גאל אונ' מויש עש אונטר אנדר אונ' שמיר דען גזילן דר מיט אונ' טרעמפֿיל זא גווינט זי דין ליפא. אונ' ווען מן אויך שון כישוף היט גטון דענוכט טריבא עש אב.¹²

— 838 —

איין אהבה

ווילטו איין ווייפא הילון דש עש איר גר זנפט טוט זא נים איין גאל בון איינס וואלף אונ' בשטרייך דייגן אבר מיט דער גאלן און הילז זי דען זו טוט עש איר גר אונ' גר זנפט אונ' גווינט דין הולט.¹³

— 1074 —

איינס דען מאן כישוף היט גטון דש אים זיין ווייפא וויינט ווער נים וואלפֿש גאלן אונ' שנייד עש אין אול אונ' שמיר דען אבר מיט ווען ער ביי לייט. אז בלדא ווירט גרוש אהבה צווישן אין אונ' שאט קיין כישוף.¹⁴

11 אן אהבה: וועמען זיין ווייב איז מבטל און דאָס "בייליגן" איז איר "גיט זאָנפט" – טאָ לאָז ער נעמען קראָפּוואַרצל, אַרייַגליגן אין וויין און לאָזן דריגען ביז ער ווערט איינגעזאַפט און וואָשן דערמיט זיין "גיד" ווען ער וויל ליגן ביי זיין ווייב, – וועט זי אים האַלט האַבן.

12 וועמען זיין ווייב האָט פֿיינט, – טאָ לאָז ער נעמען פֿון זיין שכבת־זרע און אַ וואַלפֿסגאַל, צונויפֿמישן און דערמיט "שמירן דעם געזעלן און טרעמפלען", אַזוי קריגט זי דין ליב, און אַפֿילו אויב עמעצער האָט עס אָפּגעטאָן מיט כישוף, וואַלט עס דעם כישוף פֿאַרט פֿאַרטריבן.

13 אן אהבה: ווילסטו "האַלדון" אַ פֿרוי, אַז עס זאָל איר זיין "גאַר זאָנפט", – טאָ נעם אַ גאַל פֿון אַ וואַלף און באַשמיר דערמיט דין "אבר" מיט דער גאַל און האַלדו זי דעמלט, טוט עס איר גאַר־גאַר זאָנפט און קריגט דין האַלט.

14 עמעצן וואָס מע האָט אים אָפּגעטאָן דורך אַ כישוף, אַז זיין ווייב האָט אים פֿיינט, – טאָ נעם וואַלפֿסגאַל, שנייד זי אין בוימל, שמיר דערמיט דעם "אבר" ווען ער ליגט ביי איר. תיפֿף וועט זיין גרויס אַהבה צווישן זיי און עס וועט גיט שאַטן קיין כישוף.

עס פֿאַרשטייט זיך אַז די אָפֿטקייט פֿון אָזעלכע פֿראַבלעמען אין דעם פֿתֿבֿיד איז זייער באַלערעוודיק פֿון אַ סך אַנדערע קוקוויגלעך, נישט נאָר ווען מע וויל רעקאָנסטרוירן די גע־נעאַלאָגיע פֿון מעדיצינישע טעקסטן - און אַז אַ סך אַנדערע טעמעס וואָלט מען אויך געדאַרפֿט אַרומרעדן אין שייכות מיט דעם־אָ פֿתֿבֿיד, אָבער דאָס וועט שוין מוזן וואַרטן ביז נאָך אַן אַרטיקל...

לאַמֿיך נאָר אונטערשטרייכן אַז דער פֿ״י האָט אין די לערך 50 יאָר איידער ער איז אַריין צו די מאַנאַכן אין ווינגאַרטן, באַוויון צו האַבן אַן אַוואַנטוריסטיש לעבן: - אַריינגענומען רעצעפטן פֿון פֿאַרשיידענערליי מקורים אין די הענט פֿון אַ בקי אין אַלגעמיינער מעדיצין, דערנאָך אַריינגעפֿאַלן אין די הענט פֿון עמעצן וואָס האָט געהאַט צו טאָן דער־עיקר מיט היילן פֿערד, און צום סוף אַריינגעפֿאַלן צו אַ ליץ וואָס האָט שוין קיין דרײַ־אַרץ נישט געהאַט פֿאַר דעם בוך און חוץ געמאַכט פֿון די אַלט־פֿרענקישע מיטלען וואָס אין אים - און אפֿשר קיין חרטה נישט געהאַט, וואָס עס איז אַריין אין אַ קריסטלעכער ביבליאָטעק... אָבער - ווי געזאָגט - , ס׳איז גענוג אויף היינט און... דערווייל ווינטש איך אייך, אַזוי ווי אונדזער פֿתֿבֿיד, ״אַז קיין פֿישוף זאָל אייך נישט פֿאַרשאַטן״.

* * *

ווי אַ צוגאַב וויל איך נאָר אילוסטרירן די שפּעטערדיקע הומאַריסטישע פֿלומרשטע רעצעפטן - ווייל ווער האָט שוין געלייענט אַלט־ייִדישע וויצן? איך בין מוותר אויף די צוויי פֿעטע וויצן וואָס אויף דף 68^r, זיי זענען עפעס שווער צו פֿאַרשטיין... אַט זענען די צוגאַבן וואָס אויף 82^v:

* ווער דא גערן פֿרעצן עשט
 * דער געם איין עטליכן פֿענינג אונ' גיא צום בעק אונ' קויף אים און ויל אז ער וויל האבן.
 מן ור קויפֿט אים זיא
 * ווער דא וויל מכן דז אין אידרמאן פֿיינט גיווינט דער טו וואז אל דער וועלט לייך איז, דען גיווינט אידרמאן פֿיינט בדוק
 * ווילשטו מכן איין הונט רידן דער גיב אים ליבן שמלץ צו עשן אונ' נאך איינרלייא איך קאן עש איצונדר נישט נעון, זא ווען דו אים דאז איין גיבשט זא רעט ער אזא ויל אז דו ווילשט. עש איז גיוויש אז איין [פֿורץ] אין זיב. בדוק¹⁵

שמעון נויבערג (טרייר) / Simon Neuberg (Trier)

15 * ווער עס האָט ליב צו עסן בייגעלעך - דער זאָל נעמען עטלעכע גראַשן [״פֿעניק״], גיין צום בעקער און קויפֿן וויפֿל ער וויל האַבן, מען פֿאַרקויפֿט זיי אים! * ווער עס וויל מאַכן יעדערער זאָל אים ווערן פֿיינט, - דער זאָל טאָן וואָס דער וועלט איז אומאיינגענעם, וועלן אים אַלע פֿיינט קריגן. בדוק! * ווילסטו מאַכן אַז אַ הונט זאָל רעדן, טאָ גיב אים צו עסן לייבשמאַלץ מיט נאָך אַ זאָך וואָס איך קען איצט נישט אויסזאָגן. אויב נאָר דו גיסט אים דאָס, רעדט ער אַזוי פֿיל ווי דו ווילסט. דאָס איז אַזוי זיכער ווי אַ פֿאַרץ אין זיפ. בדוק!